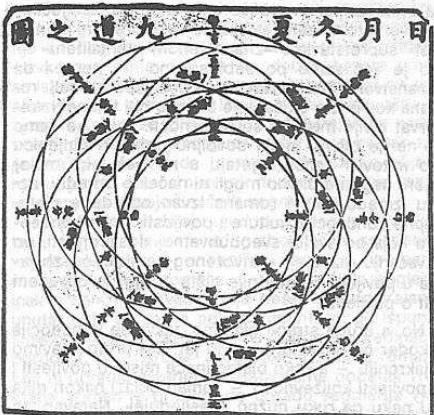

mitsko vrijeme i vrijeme romana

milivoj solar

međusobno dosta različite teorije slažu se u tvrdnji da mit utemeljuje osobeno shvaćanje vremena prije svega time što određuje neku osnovnu orientaciju u vremenu. Sporno je, dođuće, na koji način se mitsko vrijeme može razlikovati od drugačijih, znanstvenih ili filozofskih koncepcija vremena, kao što je i sporno da li se ta razlika može svesti na neku osnovnu razliku sakralnog i profanog vremena, ali nije sporno da je u mitovima jasno izražena orijentacijska shema vremena koja je smisleno organizirano kao "tok" koji "ide" od "početka" do "kraja", pa zbog toga ima karakter cijeline koja se, onda, lako shvaća i kao određeni ciklus. Kako su, naime, pojedini mitovi uvijek priče o početku ili o kraju nečega, mitovi, gledano u cjelinu, kao sistem mitologije, na neki način svadje organiziraju vrijeme kao smislenu cjelinu unutar koje se svi segmenti mogu uzajamno usko povezati sistemom analogija. Da li se zbog toga mitsko vrijeme i načelno može odrediti kao vječna sadašnjost, odnosno kao vječno vraćanje istoga, neka ovdje ostane otvoreno. U svakom se slučaju redovno priznaje da mit ne poznaje beskonacnost "otvorenog", znanstvenog vremena, takvog vremena koje je određeno isključivo apstrakcijom matematičkih mjernih jedinica. Mitsko se vrijeme ne može shvatiti kao nešto što "teče" u beskonacnosti; ono se ne može odrediti bez obzira na "sadržaj" vremena. Mitsko vrijeme nije "mreža" mjernih jedinica koja se može "razapeti" bez obzira da li je u njoj nešto "uhvaćeno"; ono je uvijek cjelina događaja zajedno sa samim vremenom. Zbijanje je tako u mitu "vremeneta" upravo i jedino zato što ima zbiljski početak i zbiljski završetak, a ono je takvo jer je unaprijed zahvaćeno kao priča koja u cjelini obuhvaća čitav život i čitav svijet.

Pretpostavimo li tako, na temelju iskustva mnogih teorija o mitovima, da mit uspostavlja svojevršnu orientaciju u vremenu i time određenu koncepciju vremena; za raspravu o odnosu između vremena u mitu i vremena u romanu nije od presudne važnosti dokazivati da mit uspostavlja sebi svojstvenu koncepciju vremena. Važnije je pitanje: kako to mit postiže? Očito je, naime, da na isti način na koji govorimo o mitskom vremenu ne možemo govoriti i o vremenu koje bi bilo svojstveno romanu jer roman naprosto ne igra istu ulogu u kulturi koju igrat će mit, odnosno on ne igra onu ulogu koju pretpostavljamo da mit igra u mitskoj kulturi. Mitsko vrijeme pripada kulturi u kojoj mit nije tek jedna književna vrsta između ostalih, kao što je to roman u novovjekovnoj kulturi. Mit je uvijek nešto poput osnovnog elementa cjelokupne kulture, pa, ako bismo htjeli ujedno zadržati književnoteorijske pojmove i terminje, onda se sistem književnih vrsta u mitskoj kulturi do te mjere razlikuje od sistema književnih vrsta u kulturi gdje postoji roman da je njihova neposredna usporedba nemoguća: radi se, recimo, o dva sasvim različita tipa kulture koji su inkompabilni na svim razinama uspostavljanja značajnih sistema i institucija. To će reći, nešto pojednostavljeno: na temelju mitova može se rekonstruirati nešto poput "mitske svijesti" koja prožima cjelinu određenih tipova kulture, ali se ne može rekonstruirati, pa čak nije jasno ni da li postoji, nešto poput "svijesti svojstvene romanu" koja, čak kad bi i postojala, nipošto ne bi mogla obuhvatiti cjelinu odgovarajuće kulture. U kulturi gdje postoji roman, na igra ulogu tek jedne, premda možda veoma važne književne vrste, ali ipak književne vrste koja funkcioniра i postoji uporedo s brojnim drugim književnim vrstama, odnosno tipovima diskursa.

Tako tek pitanje: Kako mit postiže utemeljenje vremenske orientacije? postaje veoma važnim jer se na osnovu njega može uspostaviti usporedba koja naprsto kaže da mimoilazi prepreke nastale zbog razlike u tipovima kulture i njihovih, recimo tako, razlike u dijakronijskoj perspektivi. Mit i roman, naime, neovisno o njihovim položajima u kulturi i funkcijama koje obavljaju ipak povezuje jedna elementarna struktura koju bismo mogli nazvati "pričom". Je li to dovoljan razlog da roman shva-

timo kao naslijednika mita? Da li je ta osnovna struktura doista temelj za shvaćanje i romana i mita? — Pokušamo li odgovoriti na takva pitanja valja očito najprije razmotriti kako mitska priča uopće može biti činilac orientacije u vremenu, pa prema tome i koncepcije vremena. Može li to isto postići i priča prisutna u romanu? Odgovor sada očito traži da temeljiti razmotrimo način na koji mitska priča može odigrati upravo takvu ulogu u osmišljavanju vremena.

Na prvi se pogled čini da u tome presudna može biti samim tekstovima romana i mitovima sasvim vanjska okolnost: mit se shvaća kao istina, a roman kao fikcija. Ta razlika, čini se, mogla bi biti zadovoljavajuće rješenje, jer ako se mitu vjeruje, onda je sasvim dovoljno ako u nekom mitu vrijeme počinje stvaranjem, a završava posljednjim sudom, pa da sasvim koncepcija vremena bude prihvaćena i samim tim uspostavljena. Ako mitovi pričaju o pravremenu, ako je početak u njima ujedno počelo i ako, recimo, pričaju o svim ostalim životno važnim događajima na takav način da oni zahtijevaju opoznajanje, pa ako je to pričanje ujedno prihvaćeno kao zahtjev da se doista tako živi jer je jedino to "istina i život", onda je konzistencija dogme, odnosno sakralizacija teksta mita, jedini razlog zbog kojeg se mitsko vrijeme konstituiira i prihvata kao jedina prava orientacija u vremenu i jedina moguća koncepcija vremena. Kako romane nitko ne shvaća kao istinu, nije ni osobito važno pričaju li oni ili ne pričaju nešto nalik mitovima: okolnost da se oni shvaćaju kao fikcija sasvim je dovoljna da se o nekoj koncepciji vremena svojstveno upravo romanu ne može govoriti.

Ipak, u takvom zaključivanju postoje najmanje dva razloga zbog kojih ne možemo biti sasvim zadovoljni odgovorom na pitanje o načinu kako mit zapravo postiže utemeljenje koncepcije vremena. Prvi je razlog što konstituiranje dogme nipošto nije svojstveno izvornoj mitskoj svijesti. Točno je, dođuće, da se mitovima u mitskoj kulturi vjeruju, ali u kojoj se mjeri i kako zapravo vjeruje, na to je u najmanju ruku teško tako odgovoriti da to bude jednoznačno objašnjenje prihvaćenja onoga što je u mitovima sadržano kao koncepcija vremena. Dogma, naime, zahtijeva kanonizaciju, neki izbor doista svetih, pravih i istinitih tekstova, a izvorno mitskoj svijesti prije bi se moglo pripisati upravo suprotno: ona se slobodno kreće u mnoštvu varijanata istih mitova i u mnoštu priča koje su u pravilu punе protuslovija. Dakako da možemo ustvrditi kako protuslovija ne smetaju onima koji u njih vjeruju, da za njih istina može biti i zbrka protuslovija, ali ipak ostaje činjenica da svako konkretnije uputstvo za život, uputstvo koje bi moglo osigurati presudu u sasvim konkretnim sporovima, ne može ostati puno protuslovnih varijanata. Na osnovi dogme se svakako uvijek sudi, ali nije jasno da li se

sudi, i kako se sudi, naprosto na osnovu mitova? Mitovi mogu biti temelj pravu, ali pravo nije nikada izravno izvedeno iz mitova ako oni nisu prethodno tako "uređeni" da čine sistem koji se ograničuje samo na neke tekstove i koliko-toliko izbjegava barem presudno važna i praktički primjenjiva protuslovija. Dogma tako mora biti "nametnutu", a za mitove bi se prije moglo reći da se ne neposredno usvajaju. Okolnost da se u mitove vjeruje, odnosno da su oni načelno shvaćeni kao istina, tako barem u tako apstraktnom vidu nije dovoljna da objasni tvrdnju da mitovi na osnovu vjere u njih utemeljuju određene koncepcije vremena koje u romanima, ako bi i bile prisutne, nikoga ne bi zanimalo da te mjere da bi se uopće mogla rekonstruirati neka koncepcija vremena u romanu.

Drugi je razlog zbog kojeg se ne može bez dajlega prihvati navedeno objašnjenje razlike u načinu na koji mit i roman uspostavljaju vrijeme naprosto je činjenica da apstraktna opreka istine i fikcije sama dobrije ne osporava mogućnost da roman uspostavlja neku fiktivnu koncepciju vremena koja se može, recimo, slagati s zbiljskom koncepcijom vremena koja je, opet, ako ne vjerujemo u mitove, zapravo fiktivna. Mit se može prihvati kao istina, ali se on može prihvati i kao fikcija, a da pri tome ipak utemeljuje jednu koncepciju vremena koja je, onda, s tog aspekta gledano, neka koncepcija za koju nije važno kako mitski tekstovi i tekstovi romana zapravo funkciraju. Funkcija mita i funkcija romana može se bitno razlikovati, a da ta razlika ipak ne bude odlučujuće važna za opreku istine i fikcije koja bi morala biti temeljna — prema izloženom shvaćanju — za koncepcije vremena.

Ako prema tome mit ne utemeljuje određenu koncepciju vremena samim tim što mu se vjeruje, treba da se vratimo na onu njegovu strukturu koja ga povezuje s romanom, a koja ipak u romanu nekako drugačije funkcioniра. Kako je ta struktura priča, valja najprije napomenuti da je priča svakako način na koji nečemu možemo dati smisao. Sve što se uopće može osmisli, može postati pričom ako se može pripovjediti, tj. obraditi kao niz u kojem jedno dolazi iza drugoga, pa se zatim može shvatiti i kao određena cjelina (priča ima — kaže se — početak, sredinu i kraj). To osmišljavanje, koje ujedno pretpostavlja cjeleovitost, pretpostavlja tako i dvije operacije s vremenom: jedna se sastoji u tome što se orijentiramo u sukcesiji s obzirom na "prije" i "poslije", a druga se sastoji u tome da se tok vremena odredi kako s obzirom na početak tako i s obzirom na kraj. Priče nema, prije svega, bez nekog završetka sa stajališta kojeg se priča i jedino može ispričati. "Sadržaj" priče pri tome ne igra nikakvu ulogu: moj vlastiti život, kao i stvaranje svijeta, utemeljenje grada, kao i popravak automobila, mogu se shvatiti i ispričati kao priča jedino ako je moj smisleni život unekoliko završen, ako grad postoji, ako je automobil popravljen i ako je svijet već stvoren, pa i ima već svoju "povijest". Svojevrstan oblik priče je tako presudan uvjet osmišljavanja, pa vrijeme u prići ne može biti odvojeno od onoga što je u vremenu: "prije" i "poslije", "početak" i "završetak" nisu "uhvaćeni" u "mrežu" vremena koje neprestano teče nego oni upravo tvore tu "mrežu" koja i nije ništa drugo do — sada bismo mogli reći — oblik priče.

No, na taj način gledano čini se da mitsku priču od priče u romanu bitno razlikuje upravo i jedino sadržaj, odnosno, književnoteorijski rečeno: tema, jer su mitovi priče o početku, odnosno o prapočetku, o postanku svijeta, bogova i ljudi, a roman su priče (ako i jesu uvijek samo priče?) o pojedinim ljudima. Takva tematska razlika čini se prihvativom jer "sadržajnu" konstituciju pojma vremena i "sadržajnu" orientaciju u vremenu nameće kao odlučujući činilac prihvaćanja mitskog vremena.

Samim tim, naime, čini se, što mit izravno priča o postanku nečega, on nameće i formalnu dimenziju nekog utemeljenja vremena kao takvog. Logičke operacije samom tematskom razradom početka nečega postaju tako i vremenske operacije jer

se naprsto na pitanje: što je netko ili nešto? odgovara tako što se priča kako je netko ili nešto postao ito. Životinje i ljudi, stvari i bogovi mogu se tako opisati u sinkroniji jedino zato što su zahvaćeni u dijakronijskim segmentima zbiljanja koje je u cijelini tek »jedna jedina priča«, priča koja se, eventualno, vjećito ponavlja. Mit bi tako uspijevao konstituirati vrijeme time što bi na svako moguće pitanje odgovarao pričom o postanku koja bi mogla poslužiti kao jedino moguće objašnjenje i jedino moguće opravdanje svakog postupka. Romanu bi naprotiv, s tog aspekta gledano, naprsto nedostajala koncentracija na temu postanka, odnosno obrada postanka u najširoj perspektivi mogućih pitanja koja jedina omogućuje da svako pojedinačno pitanje o postanku ove ili one osobe shvatimo kao neki segment opće priče o postanku svih ljudi, svijeta i bogova.

Ipak, i takvo zaključivanje zapostavlja činjenicu da je oblik priče konstituens osmišljavanja, pa preko njega i svake vremenske orijentacije. Stoga moja priča o popravku automobila uspostavlja vremensku orijentaciju, pa i samo vrijeme, na načelno isti način na koji to čini i priča o tome kako je Jahve potopom popravljao svoj svijet. Naravno da možemo utvrditi da je samo ovo drugo mit, a da je prvo svakidašnja dogodovština, ali daje li nam to pravo da tvrdimo kako je mitska svijest doista prisutna samo u drugome? »Sadržajno«, odnosno isključivo tematski, može se doista odrediti da su popravak mojeg automobila i opći potop na sasvim različitim polovima zanimanja i važnosti, no time se ipak ništa ne mijenja u osnovnom načinu na koji se u oba slučaja elementarno konstituira vrijeme: obje su priče segmenti neke opće historije, obje su odredene nekim završetkom, pa je i u jednom i u drugom slučaju prijevodjane zapravo uspostavilo neko smisleno vrijeme za koje jedini smatramo da u prvom ima manje, a u drugom veće i općenitije značenje.

Ako oblik priče zapravo konstituira vrijeme bez obzira što sadržaj omogućuje takvu konstituciju, to može samo značiti da oblik priče ne može konstituirati matematički apstraktan pojam vremena, ali ne može značiti ujedno da važnost teme ima presudnu ulogu u razlikovanju između mitske i ne-mitske svijesti. Romani se, naime, zaista u dugom razdoblju evropske povijesti nisu bavili temama koje se tiču postanka i sudbine svijeta, ali se oni danas i time, na primer, u znanstvenoj fantastici, ne bave baš tako rjetko. Osim toga, u cijelini gledano, mitske teme u romanima nisu baš tako rjetke kao što mislimo ako imamo na umu jedino realističke romane devetnaestog stoljeća. Tematska analiza tako ne daje baš siguran oslonac za razlikovanje između konstitucija vremena u mitu i u romanu.

Osim toga, naglašavanje tematike može nas lako zavestiti na stranputicu i zato jer odnos mita i romana svodi u okvire jedne književnopovijesne konцепcije koja se podjednako tako ne može potvrditi, kao što se ne može ni osporiti. Uobičajena je, naime, ideja da roman nasljeđuje mit jer – misli se mitu pripada povijesno prvo, on predstavlja neko otvaranje horizonta cijekupne kulture, onog horizonta unutar kojeg će se kretati i razvijati sve što je jednom, mitskom svješću i mitskom elaboracijom izvornog ikustva, uspostavljeno kao temelj na kojem se izgraduju svi naknadni »slojevi« diferencirane kulture, takve kulture unutar koje se mogu razlikovati umjetnost, religija, filozofija i znanost, na primjer. Stavimo li tako mit »naprijed«, na početku cijekupne kulture tako i svekolike kasnije književnosti, roman pripada »kasnom« dobu, on je izraz dekadencije ili pale svojevrsnog prevladavanja mita u smislu desakralizacije svijeta i života. Roman pri tome nužno zadržava mitske teme i motive naprsto zato jer se »nadovezuje« na jednom otvoreno ikustvo svijeta, na jedan sistem mitologije ili, na primjer, na kombinaciju grčke i židovske mitologije, pa je njegovo vrijeme u biti razgradivanja mitskog vremena, bez obzira da li to razgradivanje shvatamo kao izraz napretka ili kao izraz nazadovanja.

Takva se konceptacija ne može potvrditi jer ona već unaprijed interpretira mit, kao što interpretira i roman prije no što ih opisuje na bilo kakvoj razini njihova razlikovanja. U njoj, naime, unaprijed znamo što je mit jer smatramo da više nismo »unutar«

mita, a nismo više »unutar« mita jer smatramo da više ne mislimo mitski nego znanstveno, odnosno filozofski. Da je to tako, međutim, mogli bismo tvrditi sa sigurnošću jedino ako bismo mogli dokazati da je mitsko mišljenje doista bitno različito od znanstvenog mišljenja, kao i da je znanstveno mišljenje do te mjeru prevladalo u našem dobu da je na svim razinama uobičajavanja ikustva »isključivo mitove. A to ne zahtijeva samo da »primitivni mentalitet« suprostavimo »znanstvenom mentalitetu« – što je već samo po sebi sporno – nego i da »znanstveni mentalitet« shvatimo kao temelj romana koji u tom slučaju ne bi smio biti tek neki »rezervat divlje misli« u suvremenosti. Tako ne samo da ne bismo mogli dovoljno objasniti činjenicu što mitovi i danas cvjetaju u ne baš tako maloj mjeri, nego ne bismo mogli ni načelno odrediti razliku između mita i romana izvan odredene cijekupne koncepcije kulture i povijesti, izvan koncepcije koja po svojoj sveobuhvatnoj dosljednosti, po shvaćanju razvoja i »zatvorenog« smislenog zbiljanja u povijesti i sama nije ništa drugo do određeni mit o povijesti.

No, s druge strane gledano, takva se koncepcija također ne može ni osporiti jer čim pretpostavimo dijakroniju – a kako bismo inače mislili o povijesti i o povijesti književnosti – roman dolazi nakon mita i u neku ga ruku nužno »naslijede«. Naravno, to »naslijedivanje« može biti i svojevrsno osporavanje, ali se ne može nijeći da se priče u romanima ipak nekako nasljeđuju na priče u mitovima. To je, naime, zapravo veoma jednostavna činjenica koja čak ne zahtijeva posebno složena kulturološka, filozofska ili psihoanalitička objašnjavanja: mit je zapravo vremenski prva, pa prema tome i početna elaboracija nekih osnovnih ljudskih problema i situacija. Stoga svatko tko razmišlja i piše, recimo, o odnosu između muškarca i žene, ili o odnosu medu braćom, naprsto zbog potrebe elementarne komunikacije nekako imati na umu onu elaboraciju koja je o tome prisutna u mitovima o Adamu i Evi, odnosno o Kainu i Abelu, naravno ako se obraća publici koja te mitove poznaje i ako piše unutar upravo te i takve tradicije. Tematsko »preklapanje« mita i romana tako je neizbjegljivo; ono se ne može osporiti, ali ono baš zato i ne znači ništa s obzirom na pokušaj da se sličnosti i razlike mita i romana odrede bez obzira na njihovo sucesivno ili simultano postojanje.

Tematski okvir rasprave o mitu i romanu stoga je zapravo nepogodan da se unutar njega postavi problem konstitucije vremena u mitu i u romanu, pa nosi to vraća na pitanje o obliku i smislu priče, ali uz ikustvo da se priča u romanu i priča u mitu moraju nekako razlikovati u funkciji, bez obzira na simultanost ili sucesivno pojavljivanje mita i romana u povijesti. Pretpostavimo li jedino, naime, da ono što zovemo »mitom«, i ono što zovemo »romanom«, naprsto funkcioniра na različite načine, nije od prensude važnosti samo opća ideja povijesti, pa zatim i povijesti književnosti, na temelju kojih bismo unaprijed mogli zaključiti koje su to bitne strukturne osobine mita, s jedne, a romana, s druge strane. Te se osobine moraju moći izvesti iz funkcije naprsto ako se pitamo kako mit konstituira vrijeme i kako to uspijeva, ili ne uspijeva romanu?

Usporedba koja pretpostavlja analizu egzemplarnih tekstova, međutim, tu ne pomaže mnogo jer između pojedinog mita i pojedinog romana u tom pogledu ne mačelne razlike. Ta bi se razlike, naime, mogla uspostaviti jedino ako unaprijed smatramo da mit prethodi romanu, da je on izvoran dok roman – prema tome – nije izvoran, da je mitsko ikustvo sasvim druge vrste nego ikustvo romana. No, ako za tu tvrdnju nema dokaza – kao što smo pokušali pokazati – onda ni tematske analogije nisu ne dokazuju; nema razloga da roman ne inauguri nešto što će kasnije biti razrađeno u mitu. Zašto da roman Robinson na primjer, ne prethodi mitovima o Robinsonu? Ako konstitucija vremena ne ovisi o tematskim sklopovima koji bi važili kao elementarne značenjske jedinice, onda ona mora ovisiti o cijelovitom obliku, što će reći o smislenom povezivanju nekoliko motiva, a to smisleno povezivanje i u romanu i u mitu nije ništa drugo do »usvajanje« priče kao smislene konstitucije pravog vremena, takvog vremena u kojem nije prisutna samo kronologija, nije prisutno samo prazno odvijanje

vremenskog toka, nego je prisutno i ono što je unutar vremena, a što vrijeme doista čini smislenom cijelinom svih vremenskih dimenzija: prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Ipak, ako pojedini roman i pojedini mit konstituiraju vrijeme na načelno isti način, kako možemo govoriti, na primjer, o tome da u mitu postoji sakralno, a u romanu profano vrijeme? A to govorimo, tako reći, neprestano kada pokušavamo osvijestiti naše neposredno ikustvo razlikovanja mita od romana, ikustvo koje stalno potvrđuje da likovi romana nisu bogovi i da nemaju onu moć koja posvećuje likove mitova i koja im omogućuje da svoje međusobne sukobe, kao i svoj eventualni sukob sa svijetom, čine nekom vrstom paradigm za svakoga. Vrijeme u mitu i vrijeme u romanu doimaju se tako da dvije različite vrste vremena naprosto zato jer je u romanu svagda prisutno nešto povijesno, a u mitu se radi svagda o pretpovijesnom, što će reći zapravo izvanpovijesnom vremenu. To se uvijek novo može potvrditi čim pokušamo vremenski locirati bilo koji mit i bilo koji roman: roman se zbiva uvijek u nekom odještu vremena, a mit se zbiva uvijek izvanpovijesnom vremenu. Pri tome je za nas ovdje važno što to nije slučaj tek u egzemplarnim mitovima postanka, nego se to zbiva i u mitski uobičajenoj priči o popravku automobila, na primjer, jer i ona odmah »ispada« iz kontinuiteta svakodnevnog vremena i ne predstavlja samo opis popravke nego i nešto poput teorije o popravljanju automobila koja je, barem za mene, po intenciji paradigmatska za sve buduće popravke.

Presudno je pri tome što se priča koja osmišljava zbiljanje i time konstituiru vrijeme u mitu ne razlikuje od odgovarajuće priče u romanu ni u jednom pojedinačnom tekstu; ona se razlikuje jedino ako je shvatimo kao element sistema. Pojedini su mitovi, naime, uvijek elementi sistema mitologije, dok su pojedini romani samo elementi sistema književnih vrsta koji se bitno razlikuju od sistema mitologije po tome što funkcioniра sasvim drugačije. Upravo zato se mit i ne može odrediti kao književna vrsta; njegova je funkcija obuhvatnija od funkcije bilo koje književne vrste, pa čak i svih književnih vrsta užetih zajedno; ona se donekle može usporediti jedno sa funkcijom svih tipova diskursa užetih zajedno. Sve, naime, književne vrste zajedno prenose i oblikuju ipak samo književna ikustva; one su odredene time što nisu filozofija, znanost, religija ili politika, na primjer, dok mitovi jesu sve to zajedno, odnosno oni obavljaju sve one funkcije koje u diferenciranoj kulturi obavljaju i umjetnost, i religija, i filozofija, i politika, i znanost, na primjer. To će reći – prije svega – da mitovi ne samo da predstavljaju nego oni i objašnjavaju, tumače, uče, objavljaju istinu i služe sasvim praktičnim ciljevima istovremeno. Stoga se mitovi ulančavaju, međusobno se upotpunjaju, nadovezuju se jedan na drugi i isprepleću se usprkos kontradikcijama u sistemu koji funkcioniра jedino kao sistem, ili ne funkcioniра nikako. Mit koji nije dio sistema tako se ne može prihvaćati kao mit; on postaje književnost, postaje jedna književna vrsta između ostalih.

To ne važi samo za mitove prošlih civilizacija nego važi i za mitove nastale danas: svaki je i suvremen mit uključen u svojevrstan objašnjavajući sistem svijeta i života, bez obzira što taj sistem ne mora biti razrađen u detaljima i što ne mora imati za cijelinu života ono značenje koje je imao mitološki sistem prošlih kultura. Suvremeni mit, na primjer, onaj o popravku automobila ili o raku kao bolesti našeg doba, tako je više nalik nekoj teoriji no što je nalik samo priči koja bi mogla biti i element romana. I suvremeni mitovi teže sveobuhvatnosti kako u smislu konačnog objašnjavanja svega što postoji tako i u smislu ujedinjavanja svih tipova i načina govora kojima se sveukupno ikustvo života i svijeta izgovara i prenosi, pa je i svaki pojedinačni suvremeni mit svagda segment određene suvremenе mitologije.

Kako se romani, za razliku od mitova, ne ulančavaju u sistem, oni ne mogu imati karakter teorije i priče istovremeno; oni su uvijek samo pojedinačne hipotetičke projekcije koje tako funkcioniраju i u slučaju kada nastoje zahvatiti široko područje života i svijeta, kada su na prvi pogled donekle nalik

mitskoj elaboraciji kozmosa. I *Ljudska komedija*, *Rat i mir*, i *U traganju za izgubljenim vremenom*, i *Uliks*, naime, načini su osmišljavanja privatnog vremena koje je fikcija s obzirom na stvarno vrijeme, što će reći da se oni ograničavaju na iskustvo koje ne obavezuje čitaoca; oni su hipoteze koje se ne mogu provjeravati uklapanjem u cjelinu općeg, javnog iskustva života. Stoga romani uvijek govore o jednom vremenu, a ne govore o vremenu uopće odnosno o pravremenu. Roman uvijek daje »supoziciju«, on se nadovezuje na nešto već postavljeni, dok je mit »pozicija«; mit pokušava uspostaviti odnose i vremenske dimenzije koje su početne i završne istovremeno. Mitologija tako uspostavlja vremenski okvir unutar kojeg su tek mogući segmenti osmišljenog privatnog vremena pojedinaca koji vlastiti život shvaća kao »jednu moguću priču«, pa suvremene mitologije o bolestima, na primer, ne pričaju samo priče o ovim ili onim slučajevima obožajenja nego one takve priče čine elementima sistema koje objašnjava bolest kao takvu, bolest kao sudbinu čovječanstva, na primer, uz »rješenja« koja uključuju krhotine medicinskog znanja, iskustva svakodnevice, snova i svojevrsne tobobožne filozofije bolesti.

Ta se razlika romana i mitova može razabrati i ako ukažemo na razliku između čitanja, odnosno razumijevanja, romana s jedne, a mitova, s druge strane. Razlika u čitanju, naime, tako se primjećuje već na razini potrebe za mitom i potrebe za romanom. Za romanom očito ne posizemo onda kada posizemo za mitom: roman čitamo u dokolici i razumijevamo ga prije svega estetski, na neki način ipak nezainteresirano s obzirom na izravne životne probleme, dok se mitu priklanjamо upravo kada smo najviše izravno zainteresirani. Kada smo bolesni ne čitamo romane o bolestima, ali lako povjerujemo nekom od mitova o bolesti. Mit doduše ne mora biti utjeha, ali on ima privlačnu moć apsolutnog i konačnog objašnjenja sudbine, a to ga čini surrogatom znanstvene ili filozofske teorije. Neodobrenost mita, njegova nedorečenost i činjenica da se služi više slikama: no pojmovima i da više priča što objašnjava tu je prije prednost nego što je nedostatak: svaki mit tumačimo po volji, a da nam se pri tome ipak nude neka okvirna rješenja koja su i konačna i relativno otvorena ujedno. Mit o raku

tako nikome ne pomaže da ozdravi, ali se barem čini da mu pomaže da se suoči s vlastitom bolešću, barem na tobože razumijevajući način koji kao da drži odskrinuta vrata nadе. Roman u tom smislu ništa ne obećava; on je apstraktna supozicija koja uči jedino kako se može živjeti i ništa više. Svaki je roman tako pretpostavka o životu koju drugi roman nužno opovrgava, dok je svaki mit pretpostavka koji drugi mi uvažavajući podržava i širi objašnjenja unedogled, nastavljajući se na druge pretpostavke sve do tole dok se ne dobije barem privid smislene cjeline koju unutarnja protisljovlja ne poistiavaju. Mit zamjenjuje logiku beskrajnim »zbrajanjem« u kojem se toliko toga može uzajamno nadovezati da je sve nemoguće držati istovremeno u pameti, pa se čini da je sve ipak nekako objašnjeno, jedino što nam uvijek nedostaje pravo razumijevanje svih pojedinačnih segmenta.

Tako se mitovi čitaju ujedno suksesivno i simultano, pa je to osnovni razlog zbog kojeg se mitsko vrijeme konstituiru nekoliko nasuprot vremenu romana. Vrijeme romana u tom, naime, pogledu ipak u osnovi prihvata ideju beskonačnog trajanja unutar koje se samo neki segmenti mogu ispuniti smislom i tako »zaokružiti« u sudbine pojedinaca, porodica, pa i naroda. Stoga nema pravog romana koji bi obriatio stvaranje svijeta i time početak vremena; roman je prisiljen na obradu segmenta vječite suksesije i time sam sebe »smješta« u okvire trajanja koje osmišljava jedino u pojedincim trenucima što čine životi pojedinaca. Svaki se roman tako zatvara u vlastitu priču, u priču koja se ostallih priča tiče tek posredno: *Don Quijote* ponavlja druge romane, ali ih i ponavlja tako što ih izravno osporava; u romanu su »zabune« u vremenu ne samo moguće nego čine pravilo jer čovjek čijia je smislena sudbina samo segment u besmislenom vremenu može živjeti u raznim vremenima. U mitu je, naprotiv, uvijek prisutno samo jedno vrijeme, on njegovo, koje obuhvaća sve pojedince, odnosno koje je vrijeme njegovog sistema, njegove mitologije. Roman priznaje samo suksesiju jer se svaki roman može čitati i razumjeti jedino u suksesiji: fiktivne sudbine tek u jedna za drugom i svaka ima smisla samo u vlastitom toku koji je jedino i uspostavlja kao smislenu sudbinu. Nešto poput sistema svih romana stoga je samo nalik sistemu po-

kušja odgovora a na izazov koji se ne može savladati, dok je mitologija sistem pokušaja odgovora na izazov koji se tobože savlađuje beskonačnim odlaganjem; novi mit počinje ondje gdje je prethodni prestao, a kako sve postoji simultano, pretpostavlja se da je sve već negdje riješeno jedino što nije uviđen »ispričano«.

Tako i roman doduše konstituira vrijeme, ali ga konstituiru samo u pojedinim hipotetičkim segmentima, što daje u biti uvijek tek nacrt neke elaboracije budućnosti. Roman je zato, s tog aspekta gledano, uvijek utopija, dok mit ujedinjuje sve vremenske dimenzije u vječnoj sadašnjosti. Tako mit zapravo poništava vrijeme u vječnosti i upravo zato on funkcioniра kao konačno potvrđivanje postojeće zbilje. Mitologija stoga potvrđuje zbilju, dok je roman osporava. Stoga je povratak romana mitu nemoguć; remitologizacija se ne može zbirati u romanu. Ako se nešto, u smislu remitologizacije, danas zbiva, zbiva se usporedno s romanom u onim vidi domovima izražavanja koje roman ne može preuzeti ako ne napusti svoju hipotetičku, estetsku i utočišku funkciju.

Napomene

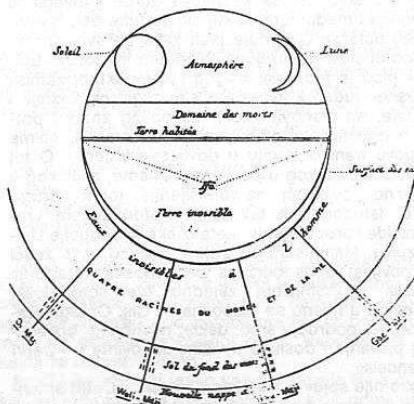
- Ispravnu elaboraciju tog problema daje Ernst Cassirer u knjizi *Philosophie der symbolischen Formen Zweiter Teil* Berlin '925. To se tiče različitih teorija usp. E. M. Meletinski. Poetika mita preveo Jovan Janićijević. Beograd, s a osobito poglavje *Mitsko vrijeme, njegov paradijgm*.
- To je problem s kojim se izravno bavi tzv. semiotička kultura Usp. Jurij M. Lotman – Boris A. Uspenski. *Mit – im – Kultura* preveo Novica Petković. Treći program Radio Beograda III, 1979 str. 361 – 382.
- Usp. my pokusaj određenja priče u knjizi *Ideja – priča* Zagreb 1980, osobito poglavje *Pojam priče*
- Usp. o teme zanimljivu raspravu Franzu Altheima *Roman und Dekadenz* Tübingen 1951.
- O problemu napretka ili nazadovanja u povijesti književnosti usp. moju knjigu *Mit o avangardi i mit o dekadenciji* Beograd 1985 osobito poglavje *Dekadencija*
- U knjizi *Divlja misao* (Claude Levi – Strauss) preveo Jelena i Branko Jelić. Beograd 1986 izravno je osporena Levy – Bruhova pretpostavka o »primitivnom mentalitetu« premda je ostalo otvoreno pitanje o mjestu i funkciji »divlje misli« u suvremenošti.
- Northrop Frye npr. u *Anatomiji kritike* preveo Giga Grčan Zagreb 1979, tako mit smatra prvim »modusom« književnosti koji je odreden upravo time što su u njemu akteri nadmoći po vrsti ljudima i ljudskoj okolini. Usp. str. 45 i dalje.
- Tu sam tezu pokušao razviti u esaju *Privatni svijet romana* u knjizi *Eseji o fragmentima* Beograd 1985.
- Usp. Suzan Sontag *Bolest kao metafora* preveo Zoran Minderovic. Beograd 1983.

vladimir nazor između kozmičkog i povjesnog vremena

neven jurica

Zajedno nema ničeg čudnog i činjenici da je jedna radikalno zaoštrena i u kontekstu ovo-stoletnoga hrvatskog pjesništva autentična i neuporediva metafizička konцепција. Univerzuma nastala upravo u okviru mitskog panoptikuma Nazorove poezije. Na izmaku zrelih godina, nakon pjesničkih iskustava koji su zahtijevali obilno rasipanje životne energije, nakon zanosa koji su smjerali uspostaviti ili reinkarnirati drevnu mitologiju, koji zapravo htjede biti duhovni okvir žudene narodne obnove, Vladimir Nazor piše sanjačku, kontemplativnu, tajanstvenu, duboko religioznu i pomalo umornu, mudrostaračku viziju »Četiri arhandela«. U cijeloj hrvatskoj poeziji nema sličnog ostvarenja. Taj sprijev sastavljen od na prvi pogled nepovezanih pjesama pokazuje nakon pomognog ičitavanja kompaktnost i koherenciju svojstvenu Nazorovim ranim legendama, jasnoću vizije nadnaravnih sila, vjeru u objavljene posljednje stvari i, napokon, eruditsko poznavanje simboličke i znakova hermitičke predaje. »Četiri arhandela« javljaju se prvi put 1927. godine, dakle, dosta poslije zanemirnih mitoloških nadahnuta i karakterističnih eposa »Živana« i »Utva Zlatokrilja«.

Nazor je svoju pjesničku auru izgradio na grandioznosti, titanstvu, monumentalizmu, vraćanju barbarskom heroizmu. Rano djelo »Slavenske legende« bijahu pokušaj kreacije slavenskog pan-

teona, radosni i nesumnjivo panteistički doživljaj Univerzuma predočen u oblasti sirovog, primitivnog mnogobroštva, ali su uočljivi romantičnim stilizacijama. »Živana« i »Utva Zlatokrilja« nastaju na istoj orientaciji, ali produbljuju početnu egzaltaciju Priro-

dom i njenim skrivenim životajnim sokovima uvođeći, na jednoj razini i uvjetno, moralnu opoziciju dobro – zlo. U okruzgu poganskog osjećaja Nazor imaginira kozmološke srazove suprotnosti, nudi jednu zamišljenu teogoniju, čitavu skalučnik raznih božanskih i polubožanskih bića. Dozvane sile mraka i sile svjetla, poprište kozmičke borbe u kojoj je čovjek u položaju primanja i pristanka, gledajući formalno, uzrok su da se Nazorove misterije prvih spjevova mogu simbolički prispodobiti čudesnom kaduceju kojeg je Hermes u poklonio Apolonu u znak zahvale za božansku liru. I kao što u kaduceju dvije nasuprotno isprepletenne zmije oko zlatnog štapa ukazuju na neprestanost praiskonskih protivnih smjerova; smjer Kaosa i propasti, te smjer Kozmika i života, tako i Nazorovi eposi i njegova kozmotorna imaginacija, i usprkos naglašeno nesrednjim proporcijama, zapravo u ravnotežu sabiru stalne iškoniske, evocirane i predodčene sile.

To je temeljni smisao i dosegnuta idejna vrijednost mladenačkog pjevanja »Živana« kome se Nazor vraćao gotovo cijelog života. To djelo zacijelo je i uzorak prema kojem valja omjeravati sva Nazorova kasnije ezoterička pregrnuća. »Četiri arhandela« mogu biti posve shvatljivi tek ako njihovu ideju usporedimo s napadno sličnom idejom »Živane«. »Živana« je spjev u kojem je Nazor po, prvi put zaokruženo, sa žestinom fantazije samo njemu